

Відгук

**офіційного опонента на дисертацію Анопрієнко Олени Василівни
«Стиль батьківської поведінки як чинник виникнення і подолання
хронічного стресу в підлітковому віці», яка представлена на здобуття
наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія**

Нестабільність сучасної соціально-економічної ситуації у країні є загальним стресогенним чинником, який впливає в тому числі і на сім'ю. Криза сучасної сім'ї, зміна соціальної ситуації її функціонування, неузгодженість сімейних ролей – все це ускладнює взаємодію між батьками і дітьми, може стати причиною невротизації, соціальної дезадаптації кожного з членів родини. Особливо чутливими до негативних впливів соціального оточення, які можуть викликати стрес, є підлітки, що обумовлено особливостями вікового розвитку: пубертатним періодом з його гормональною перебудовою, пошуком самоїдентичності з його коливаннями самооцінки, лабільністю, емоційною вразливістю, почуттям дорослості з набуттям досвіду самостійності і потребою у підтримці дорослих тощо. Разом з тим, саме сім'я може стати тою стабілізуючою, підтримуючою силою, яка сприятиме психологічному здоров'ю підлітків. Від того, який стиль поведінки, які виховні впливи оберуть батьки, залежатиме подальший розвиток підлітків. Законодавство України (Конституція, Сімейний кодекс, Закон України «Про охорону дитинства») і міжнародні акти («Конвенція ООН про права дитини») надають вищий пріоритет сімейній формі виховання дітей і підлітків, гарантують їм право на належне сімейне виховання. На жаль, усвідомленому батьківському вихованню недостатньо уваги приділяється у сучасній психолого-педагогічній науці і практиці. Все вищесказане обумовлює важливість і актуальність дисертаційної теми «Стиль батьківської поведінки як чинник виникнення і подолання хронічного стресу в підлітковому віці».

У роботі переконливо обґрунтована *актуальність* проблеми, чітко визначено *об'єкт, предмет* та *мета* дослідження. Відповідно до мети були поставлені *завдання* дослідження, вагомі за обсягом і змістом, що відповідають рівню кандидатської дисертації. Для вирішення поставлених завдань доречно і коректно був використаний комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних *методів*, які ефективно доповнювали один

одного і дали змогу глибоко, всебічно і аргументовано розкрити тему дослідження.

Характеризуючи роботу, слід відзначити обґрунтованість методологічних засад дослідження, які відповідають предметному спрямуванню. Використана *теоретична база* забезпечує висвітлення проблематики та можливість вирішення дослідницьких завдань.

Відзначу передусім органічну побудову *структури* дисертації, що відповідає необхідним вимогам та спрямована на розкриття теми дослідження. Робота чітко структурована, кожний з трьох розділів є завершеним відповідно до поставленої мети і завдань, висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту розділів і завданням дослідження загалом, складові роботи взаємопов'язані, що свідчить про високий науковий рівень узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження. Достатньою є і джерельна база дослідження, що налічує 300 найменувань. Загальний обсяг дисертації складає 334 сторінки, основний зміст викладено на 180 сторінках. Робота містить 35 таблиць і 3 рисунки. Заслуговує на увагу представлення у Додатках теоретичних основ використаних діагностичних методик, детального їх опису та інтерпретації, Програми психологічного супроводу подолання хронічного стресу у підлітковому віці. Все це дало змогу дисертантці аргументовано, багатогранно, глибоко та унаочнено представити власні наукові здобутки.

У *першому розділі* дисертації дається вичерпний теоретичний аналіз стану досліджуваної проблеми у зарубіжній та вітчизняній літературі. Виклад матеріалу відзначається коректністю та професійною зрілістю психологічного аналізу.

Науковий розгляд відбувався у векторі ключових понять: «стрес», «хронічний стрес», «хронічний стрес підлітків», «психічна напруга», «тривожність», «стиль виховання», «стиль батьківської поведінки», «батьківське ставлення», «рівень суб'єктивного контролю батьків», «копінг-стратегії у стресових ситуаціях», «чинники виникнення і подолання хронічного стресу у підлітків», що дозволило визначити їх зміст, проаналізувати їх психологічну сутність, сформулювати визначення.

Проаналізовані і узагальнені основні моделі стресу, чинники виникнення і подолання хронічного стресу у підлітковому віці. Відзначено тісний взаємозв'язок між виникненням стресу у підлітків, їх тривожністю, рівнем психічної напруги та стилем виховання і поведінки батьків. Дисертантка цілком аргументовано доводить, що сім'я може як впливати на виникнення стресів у підлітків так і відігравати психотерапевтичну роль у

формуванні у них адаптаційних механізмів попередження і подолання стресових станів. (с.76).

Зміст першого розділу, його побудова свідчать про професійну компетентність, здатність дисертантки до аналізу наукових джерел, її орієнтацію в концептуальних підходах до проблеми.

Другий розділ присвячений теоретико-методичним, процесуальним та якісним характеристикам констатувального експерименту. Заслуговує на увагу чітка, послідовна, логічна організаційна процедура констатувального етапу емпіричного вивчення проблеми. Безперечним здобутком дослідження є визначення показників і на їх основі виокремлення рівнів хронічного стресу у підлітків та виявлення кореляційних зв'язків між ставленням батьків до підлітка, показниками рівня батьківського суб'єктивного контролю, копінг-поведінкою батьків, що відображає міру їх готовності вирішувати життєві проблеми та вміння використовувати певні засоби для подолання власного емоційного стресу й рівнем стресу у підлітка. Таким чином, в результаті констатувального експерименту встановлено і доведено, що стиль батьківської поведінки (різні форми порушення батьківсько-дитячих взаємин) є чинником виникнення хронічного стресу у підлітків, а позитивне ставлення батьків, сприяє його подоланню.

У *третьому розділі* відображено хід і результати формувального експерименту, окреслено принципи побудови психопрофілактичної та корекційно-розвивальної авторської програми психологічного супроводу з профілактики та подолання хронічного стресу у підлітковому віці, описано її зміст, висвітлено процедуру застосування та обґрунтовано ефективність.

Передусім відзначу вміння дисертантки будувати експериментальне дослідження. По-перше, як засвідчує досвід, батьки досить неохоче дозволяють втручатися у власну родину, їх треба було замотивувати; по-друге, робота проводилась з батьками і підлітками *разом*, що вимагало особливої делікатності і майстерності від здобувачки, по-третє, дослідження поведилося у тому середовищі, де наразі перебували підлітки – у загальноосвітніх школах та у лікарні. Отже, безумовною заслугою дисертантки є те, що вона змогла організувати і провести таке прогностичне емпіричне дослідження, що свідчить про її високі професійні якості дослідника.

Важливим здобутком роботи є запропонована дисертанткою модель корекції хронічного стресового стану підлітків. Вона передбачає усвідомлення внутрішніх і зовнішніх чинників хронічного стресу підлітків; корекційно-формувальний вплив на стресовий стан підлітків з двох сторін: з одного боку навчання підлітків конструктивним методам психокорекції

власних негативних станів, а з другого – формування у батьків адекватного конструктивного стилю батьківської поведінки, навичок суб'єктивного контролю над власною поведінкою та емоціями з метою підтримки підлітків у розвитку і допомоги їм у подоланні особистісних деструкцій.

Значущими результатами розділу є розроблення, апробування та впровадження на формувальному етапі дослідження авторської «Програми психологічного супроводу подолання хронічного стресу у підлітковому віці», яка базується на моделі корекції хронічного стресового стану підлітків і має безумовно інноваційний характер.

Програма складається із спрямовуючого (орієнтувального), психокорекційного (розвивального) та закріплюючого (підсумкового) етапів, які мають свою мету, завдання і результати. Вона включає індивідуальні та групові форми роботи з батьками і підлітками. Складовою частиною програми є спільний соціально-психологічний тренінг підлітків та їх батьків. По суті у таку усталену форму як соціально-психологічний тренінг внесені психотерапевтичні елементи, що суттєво посилює її дієвість.

Складовою частиною програми також є розроблені дисертанткою психолого-педагогічні рекомендації для підлітків і батьків щодо позитивної міжособистісної взаємодії, що забезпечує варіативність та цільову спрямованість формувальних впливів. Отже, вся програма психологічного супроводу спрямована на набуття батьками і підлітками необхідних компетенцій для продуктивної внутрішньосімейної взаємодії, особистісного розвитку та попередження і подолання особистісних і міжособистісних деструкцій, які можуть стати причиною виникнення хронічних стресів чи ускладнити їх перебіг.

У результаті формувального експерименту встановлено достовірні статистично значущі позитивні зрушення у психологічних характеристиках експериментальної групи батьків і дітей за виділеними показниками, що доводить ефективність запропонованої програми.

Таким чином, *наукова новизна* роботи полягає в тому, що розкрито взаємозв'язок між рівнем стресу підлітків і поведінковими стратегіями та ставленням до них батьків, емпірично обґрунтовано шляхи профілактики та подолання хронічного стресу у підлітків та визначені напрями збереження і зміцнення їх психофізіологічного здоров'я. *Практичне значення* дисертаційного дослідження базується на створенні психодіагностичної моделі і психокорекційної програми, спрямованої на виявлення і подолання хронічного стресу у підлітковому віці. Отже, ми маємо справу з самостійним, цілісним і завершеним дослідженням, що містить наукову новизну і має практичну значущість.

Оцінюючи роботу в цілому позитивно, вважаємо доцільним висловити деякі *зауваження та побажання*.

1. Вибірка дослідження, на нашу думку, потребує більш розгорнутої представленості в роботі. Так, доцільно було б указати скільки дівчат і хлопців входили до експериментальної та контрольної груп, скільки з них були учнями шкіл, а скільки – з Центру медико-психологічної, соціально-реабілітаційної допомоги, скільки окремо матерів і батьків взяли участь у формувальному експерименті, де він проходив – на базі школи чи на базі центру.

2. У експериментальній частині дисертації зазначено, що рівні розвитку хронічного стресу у підлітків характеризуються в тому числі різним ступенем їхнього здоров'я (наприклад, на с. 109-110). Доречно було б вказати, якими методами чи методиками дисертантка вимірювала рівень соматичного здоров'я підлітків та наявність у них хронічних захворювань.

3. У тексті роботи здобувачка використовує поняття «стиль батьківської поведінки» та «стиль батьківського виховання», що подекуди викликає плутанину щодо їх співвіднесення за спільними й відмінними змістовими характеристиками. Варто було б, на нашу думку, більш чітко розвести ці поняття.

4. З огляду на безумовну практичну значущість вирішення проблеми, якій присвячена дисертація, доведеною дієвістю «Програми психологічного супроводу подолання хронічного стресу у підлітковому віці» висловлюємо побажання оформити необхідним чином і подати до друку методично-формувальну частину роботи та вважаємо доцільним рекомендувати її шкільним психологам та медичним психологам дитячих відділень у якості ефективного інструменту попередження і подолання невротизації підлітків спрямованого на збереження їх психологічного здоров'я.

Проте вказані зауваження та побажання не впливають на загальне позитивне враження від роботи та не применшують теоретичного рівня і практичного значення дисертації. Здобувачка виявила самостійність у розробці складної наукової проблеми, здійснила ґрунтовний теоретичний аналіз і отримала вагомі експериментальні дані. Поставлені в дослідженні завдання виконано. Результати дисертаційної роботи і висновки теоретично обґрунтовані та емпірично підтверджені. Зміст автореферату відповідає тексту дисертації, а публікації повністю відображують її зміст.

Отже, на основі аналізу дисертації, автореферату та публікацій можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження «Стиль батьківської поведінки як чинник виникнення і подолання хронічного стресу в підлітковому віці» має наукову новизну і практичне значення, за рівнем виконання відповідає

кваліфікаційним вимогам п.п. 9,11,12,13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013р. №567, а її автор Анопрієнко Олена Василівна заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
Інституту психології імені Г. С. Костюка
НАПН України

Дзюб

Дзюбко Л. В.

